

SLOVENSKÉ POVSTÁNÍ

„Prvé dni povstania v Banskej Bystrici sú vôbec zahmlené nejasnosťami a sčasti aj zostanú. Priami účastníci udalostí sa v názoroch veľmi rozchádzajú a navzájom obviňujú podľa toho, do akej politickej skupiny patrili a aký zástoj v Banskej Bystrici mali.“

Jozef Jablonický

Dnes se oboustranně z vyhraněně komunistických i vyhraněně protikomunistických pozic označují za původce a řídící sílu povstání buď Sovětský svaz a ÚV KSS, nebo londýnská vláda. Obojí je příliš zjednodušující falšování skutečností. Z osobních zkušeností bezpečně vím, že ani jedno, ani druhé tvrzení neobstojí. Situace se vyvíjela k povstání v kalupu, vymezeném vnitřním prostorem a vnitřními silami Slovenska, bez vlivu a, dokonce se odvažují tvrdit, proti přání Londýna. Až do vysazování partyzánských oddílů s radisty i bez vlivu Moskvy. Mylný názor na vnější vlivy jako na faktor určující vnitřní poměry na Slovensku za války bohužel přetrvává i v seriózních historických studiích. Ze stranicko-propagačních důvodů se velmi přeceňuje jejich důležitost i mezinárodní význam povstání.

Označení „povstání“ opravňují v obecném obsahu i rozsahu toho pojmu vojenské akce, řízené z Banské Bystrice,

a události ve vojenských posádkách a četnických stanicích hlavně středního a západního Slovenska. Méně jsem si jist oprávněností adjektiva „národní“. Ti, kdo se po prvních dnech zmocnili v Banské Bystrici kormidla a dosadili jako stínový řídící orgán politickou instituci jimi hrdě, ale stejně neoprávněně nazývanou Slovenská národní rada, zdaleka nereprezentovali celý slovenský národ. Ba ani jeho převážnou část. Bylo by událostem přiměřenější a také spravedlivější nazývat tuto část slovenských dějin vojenským povstáním, které vyústilo v lidové pozdvižení.

Nesmíme zapomínat, že všechna dokumentace je výběrově ovlivněna a komentována propagační potřebou a terminologií vládnoucí skupiny lidí a vykládána podle jejích pokynů. Byla a je zaměřena od samého prvopočátku protičeskoslovensky, a považujeme-li londýnskou emigrační vládu za oficiální vládní reprezentaci, tedy i protivládně. Loajální pročeskoslovenské odbojové skupiny se hned v počátcích povstání atomizovaly, a kromě kajících se jedinců nebyly vůbec připuštěny do reprezentativních bankobystrických orgánů.

Nenapravitelná a ohromná chyba – a nejen chyba, ale trestuhodné zavinění – československé vlády v Londýně byla v tom, že hned od svého mezinárodního uznání nezážila nově vznikající situaci země. Měla jasně uznat za odbojovou reprezentaci Slovenska jako národního celku, diferencujícího se od oficiálního, vládního Slovenska, jednu z univerzálních odbojových skupin. Mohla trvat na různých úpravách poměru mezi vojenským a civilním odbojem a koordinací s českým odbojem. A hlavně měla trvat na tom, aby Slovensko deklarovalo svou vůli utvořit s českými zeměmi společný stát. Otázka Podkarpatské Rusi tak mohla být výhodně řešitelná. Jistě lépe, než se stalo.

V každém případě – i když by se situace vyřešila jen vnitřními jednáními – bylo by došlo ke zcela jinému řešení poválečné situace Československa. Po německé okupaci nemusely české země zažít ruskou okupaci a po německém diktátu snášet diktát slovenský, reprodukuující silným hlasem diktát ruský. Následkem té kardinální chyby londýnské vlády nedojde pravděpodobně už mezi Čechy a Slováky ke smíření, k harmonickému soužití. Antagonismy už příliš vzrostly do povědomí obou národů a soužití v jednom státě bude vždy znamenat u jednoho či druhého národa pocit křivdy. A u obou vždy nespokojenost. Zažil jsem, jaké pobouření vzbudil za války na Slovensku – a musím se přiznat, že oprávněně – rozhlasový projev dr. Drtiny – Pavla Svatého – z Londýna, v kterém polemicky vytáhl veteš Pittsburské dohody⁹⁴ a operoval opět pojmem „československý národ“. Clevelandskou dohodu z roku 1915 přešel raději mlčením. Poslal jsem tehdy do Londýna obšírný rozbor situace a zdůraznil jsem nevhodnost a nesprávnost takového projevu. Pak jsem se

⁹⁴ Pittsburská dohoda byla politická dohoda, kterou 30. 5. 1918 v americkém Pittsburghu podepsali zástupci Slovenské ligy v Americe, Českého národního sdružení a Svazu českých katolíků s Tomášem G. Masarykem, který také text dohody zformuloval. Dohoda schvalovala spojení Čechů a Slováků v samostatném státě, ve kterém Slovensko mělo mít svou samostatnou státní správu, parlament a soudnictví. Rovněž byla slovenština deklarována jako úřední a vyučovací jazyk. Na rozdíl od Clevelandské dohody (uzavřené 22. 10. 1915 v Clevelandu mezi zástupci Slovenské ligy Ivanem Daxnerem a Albertem Pavlem Mamatejem a členy Českého národního sdružení Ludvíkem Fisherem a Josefem Tvrzickým-Kramerem) ale už nemělo jít o federativní uspořádání státu, ale o unitární republiku. Pittsburská dohoda se od 28. 10. 1918 až do 6. 10. 1938 stala předmětem vnitropolitického zápasu o autonomii Slovenska.

ještě – na požádání dr. Drtiny – vrátil k tématu dalším vysvětlením.

Bohužel ani za války, ani ještě dnes nevidí mnozí, ani také vidět nechtějí, že to, co se pašuje do široce chápaných „československých“ dějin, má rozvětvené a staré kořeny a jako SNP není hodnotou pouze nedávného včerejška. Že to není jen obdivovaný a uctíváný prach sotva minulých dějin. Že je to každodenní současnost nejen politického uzurpátorství, ale začasné vyděračství. Nikdo z české strany nechce přiznat, nebo lépe neodvažuje se přiznat, že chyby nedávné minulosti se staly chorobou dneška. Vítězíci politická linie plynule pokračuje od 6. října 1938 (Žilinská dohoda a schválení návrhu Hlinkovy slovenské ľudové strany na vydání ústavního zákona o autonomii Slovenska) až do současnosti. Přes 10. listopad 1938 (sjednocení politických stran na Slovensku)⁹⁵ a 14. březen 1939 (vznik samostatného Slovenského státu z milosti Hitlera).

Schválení zřízení Slovenského státu slovenským sněmem nachází důstojné pokračování ve Vánoční dohodě z prosince 1943 a její koncepci. Současné ustavení Slovenské národní rady a její pozdější legalizování v Banské Bystrici vydáním Deklarace z 1. září 1944 je jen jedním článkem souvislého řetězu – SNR si tímto uzurpátorským aktem přisvojuje všechnu vládní i výkonnou moc na území

⁹⁵ K tzv. sjednocení politických stran na Slovensku do jedné a jednotné *Hlinkovy slovenské ľudové strany* – *Strany slovenské národní jednoty* (kromě KSČ a *Československé sociální demokracie*, kterým byla činnost zakázána a následně byly rozpuštěny) došlo 8. prosince 1938. Podrobně: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: Slovensko v druhej republike (Autonomistické snahy slovenskej politickej reprezentácie). In: RATAJ, Jan – KLIMEK, Antonín – ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Z druhej republiky*, 2. díl. Praha 1993, s. 283–285.

ovládaném vojenskými povstaleckými jednotkami a partyzánskými oddíly. Zcela v duchu hlinkovské tradice pokračuje ve vysloveně a jednoznačně nepřátelských akcích proti londýnské vládě a obratným manévrem dr. Husáka zbavuje za povstání vládní delegaci veškeré moci.

Po osvobození Košic se staré dílo moskevskými jednáními rozšiřuje do mohutných forem a svůj postup završuje dr. Husák za československého jara 1968 jemu vlastním způsobem. Zastaralý, proskribovaný a pro Slovensko podstatně nevýhodnější pojem autonomie nahrazuje vylepšeným obsahem federalizace.

Federalizace vytváří řadu ministerstev a úřadů, kde je možno umístit nepřehledné množství politických exponentů na dobře placená a prací příliš neoplyvající místa. Že to není čestná hra a charakterní přístup k řešení problematiky? Kdo by se v politice staral o charakter?

Taková základní linie, převáděná neustále do současnosti, dovoluje znamenitě politikům, reprezentujícím přece na Slovensku jen část obyvatel, pokračovat kontinálně v tendencích, strategii i realizaci dřívějších politických strategií a současného politika, kterému se podařilo zakormidlovat nejen SNR a SNP, ale později i československé jaro 1968 tam, kde je chtělo mít.

Ale vraťme se do roku 1944. Jak jsem již psal dříve, slovenské pozdvižení – na rozdíl od povstání, kterým se stalo až soustředěním vojenského vedení v Banské Bystrici – se vyvalilo v srpnu 1944 spontánně a nezadržitelně jako živel, vyvolaný emocemi mezi civilisty i posádkami. Bylo to strhující a bylo to nádherné. Už jsem se nesetkával s funkcionáři, tkajícími trpělivě své pavoučí sítě. Najednou po městečkách, dědinách, lesích a horách jsem potkával skutečně muže.

Mnozí z mých přátel z Čech i ze Slovenska osvědčili svůj charakter smrtí. Zůstane hanbou nejen komunistů, ale i občanských stran – nezapomeňme, že Demokratická strana získala ve volbách na Slovensku přes 60 % hlasů⁹⁶ – že po osvobození Československa a převzetí moci nechávali nelidsky ženy a rodiny odbojových pracovníků v bídě jen proto, že tito pracovníci nebyli komunisty nebo straníky.

Osobně jsem uvítal povstání nejen jako objektivní a aktuální krok k uspišení pádu Německa a posílení prestiže vlády v Londýně. Také jako subjektivní možnost seberealizace v tom gigantickém dění, v němž sice řadový jedinec nic neznamenal, ale velmi mnoho zmohl. Rozšíření té pře na komunismus, jako ortodoxní moskevskou ideologii, totožnou s každou diktaturou, se ještě ani nemohlo projevit. Nikdo z nás mladších neměl s komunismem zkušenost a prakticky, kromě všeobecné ideové základny, jsme o něm nic nevěděli. Způsob stranické politiky dr. Husáka jsem tehdy považoval jen za jeho osobní deformaci. Vždyť jsem znal tolik jiných členů strany, výborných lidí, z nichž někteří byli i mými blízkými přáteli.

Jak už jsem uvedl, rozvrat slovenské vládní autority dospěl tak daleko, že spontánnost vzpoury proti ní byla nezadržitelná. Nemohli proti ní podnikat nic ani ti, kdo na ni později pověsili svoji firmu. Šrobárova skupina organizovala v městech a městečkách a obcích ilegální národní výbory z peněz, které získal od Baťovy firmy dr. Šrobár. Proto se také odbojoví vojáci obrátili na dr. Šrobára, aby jako

⁹⁶ Autor má na mysli první poválečné volby a současně poslední svobodné volby do Národního shromáždění, jež se uskutečnily 26. 5. 1946. Podrobně: FRIEDL, Jiří – JEDLIČKOVÁ, Blanka – ŠKERLOVÁ, Jana a kol.: *Parlamentní volby 1946 a Československo: Souvislosti, prognózy, fakta, následky*. Praha 2017.

všeobecně známý a nadto oblíbený politický reprezentant Slovenska a politik bývalé Československé republiky oficiálně vyhlásil povstání rozhlasovým projevem k vojákům i slovenskému národu. Což se 30. srpna 1944 stalo.⁹⁷ Bylo to potom, když se situace vyhrotila tak, že vojensky i prestižně se stala pro Němce i pro oficiální vládu neudržitelnou. Německá armáda začala obsazovat Slovensko a pplk. Golian vydal 29. srpna 1944 rozkaz k boji s postupující německou armádou.

Na dopoledne 1. září byla pak svolána schůze MNV i ONV v Banské Bystrici, které předsedal dr. Šrobár a která měla vyhlásit zřízení Ústředního národního výboru, sešskupujícího všechny národní výbory na povstaleckém Slovensku. K tomu však již na schůzi nedošlo.

Dne 31. srpna dojel do Banské Bystrice dr. Husák s dr. Lettrichem a dr. Joskou a nezávaní vnikli, ještě s dalším doprovodem, na schůzi. Hned zpočátku se anonymně snažili zabránit, aby schůzi vedl dr. Šrobár. To se jim nepodařilo. Tak tedy, krátce po zahájení, vystoupil rezolutně dr. Husák a za podpory svých společníků kategoricky trval na tom, že se schůze musí rozejít, že přítomní nikoho nezastupují, že odboj vedla a povstání připravila komunistická strana s ilegální Slovenskou národní radou. Existuje již tedy ústřední orgán, který přebírá vedení povstání. Vůbec nevadilo, že mimo Bratislavu jsem se na svých cestách po Slovensku nesetkal s nikým, kdo by byl o SNR něco věděl, natož aby s ní byl ve spojení.

⁹⁷ Vavro Šrobár spolukoncipoval z 29. na 30. 8. 1944 Proklamaci předsednictví Ústředního národního výboru a Proklamaci vojenského revolučního vedení. Obě Proklamace byly vysílány Slobodným slovenským vysílačem 30. 8. 1944.